

ERZURUM'DA CÂFER EFENDİ VAKFI***Waqf Of Cafer Efendi In Erzurum****Dr. Ümit KILIÇ******ÖZ**

Erzurum vilayet muharriri olan Câfer Efendi, XVII. yüzyılda Erzurum'da Câferiye Camii'nin de içinde bulunduğu bir külliye inşa ettirmiş ve bunun için bir de vakıf tesis etmiştir. Bu çalışma, kuruluş dönemine Câfer Efendi Vakfı'nı idari ve sosyo-ekonomik yönden incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler; Câfer Efendi, Vakıf, Erzurum.

ABSTRACT

Câfer Efendi, province writer of Erzurum, had a complex built which also included Câferiye Mosque and established a waqf for its maintenance. This study is intended to examine Câfer Efendi Waqf in terms of its socio-economic impact in the period of foundation.

Key Words; Câfer Efendi, Waqf, Erzurum.

A-Câfer Efendi;

Külliye'nin bânisi ile ilgili bilgilerimiz, mevcut kaynakların sınırlı olmasından dolayı oldukça azdır. Tesis ettiği vakfın vakfiyesi, yaptırdığı câmînin kitabesi, câmide bulunan vakfiye özeti ve Evliya Çelebi'nin Seyâhatnâmesi, Câfer Efendi'nin yaşamıyla ilgili sınırlı bilgileri veren kaynaklardır. Câfer Efendi'nin doğum yeri ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Evliya Çelebi, Erzurum gezisinde Câfer Efendi'nin kendilerine, Erzurum-Pasin arasında bulunan Deveboynu mevkiinde "Menzil-i Karye-i Câfer Efendi" isimli bir köyde ziyafet verdiğiinden bahsetmektedir.¹ Bu bilgiden yola çıkılarak Câfer Efendi'nin bu köylü olduğu düşünülmekte ve günümüzde Nebi Köy olarak bilinen bu köyün yakınlığında Nebi Hanları adını alan bir bölge de bulunmaktadır. Ancak buranın gerçekten Câfer Efendi'nin doğduğu köy mü yoksa zeamet olarak kendisine verilen bir köy mü olduğu hususu henüz tam açıklığa kavuşmamıştır. O dönem bölgedeki Pasin'in de Câfer Efendi'nin

* Bu makale 108K387 no'lu TÜBİTAK projesi kapsam ve desteğinde hazırlanmıştır.

** Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğrt. Üyesi.

¹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı. YKY. yay. İstanbul 1999. s.111.

zeameti olduğu bilinmektedir.² Câfer Efendi'nin görevi ise, Câmi kitabesinde "mukataa-ı hazine-i Arz-ı Rûm" şeklinde ifade edilmekte, vakfiyesinde ise "mukataacı" olarak belirtilmektedir. Evliya Çelebi ise Câfer Efendi'nin "muharrir-i vilâyet" olduğunu söylemektedir.³ Nitekim Erzurum Vilâyeti'ne ait XVII. yüzyılda yapılan tahrirlerin Câfer Efendi tarafından yapıldığı ilgili tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır⁴. Câmi mahfilinde bulunan vakfiye özetinden Câfer Efendi'nin hacc farızasını da yerine getirdiği anlaşılmaktadır. Mehmet Nusret, *Tarihçe-i Erzurum*'unda Câfer Efendi'nin seyyid olduğunu ve dindar bir kişiliğe sahip olduğunu ifade etmektedir.⁵ Câfer Efendi'nin kabri, yaptırdığı caminin son cemaat yerinde bulunmakta olup mezar taşının üstünde bulunan kitabede, 7 Şaban 1061 Salı günü⁶ (26 Temmuz 1651) öğleden sonra, "bî-gayr-i hakk" ve "zulüm" ile "şehit" edildiği belirtilmektedir, ancak sebebi açıklanmamıştır. Mehmet Nusret ve İbrahim Hakkı Konyalı, yeniçeriler tarafından öldürüldüğünü ifade etmektedirler.⁷

B-Vakfiyesi;

Câfer Efendi Vakfı'na ait vakfiye sûreti⁸, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 582 numaralı defterin 414. sahifesinin 324. sırasında kayıtlıdır. Vakfiye, Evâil-i Muharrem 1061 / 25 Aralık 1650 - 03 Ocak 1651 tarihli olup üç sahifedir. Vakfın mütevellisi Mehmed Çavuş bin Mehmed Bey'in müracaatı ile Anadolu Kadıaskeri Abdurrahman ibn-i Hüsameddin tarafından tanzim ve tescil edilmiştir. Vakfiye, dönemin Padişahı Sultan İbrahim tarafından vakıfla ilgili düzenlenen mühimme kaydı ile, vakfın şerhiye siciline işlenmiş kaydının bir suretini ihtiva etmektedir. Yazı özensiz olup, suret diğer kayıtlarla birlikte defter biçiminde tanzim edilmiştir. Ayrıca vakfiyenin özeti mahiyetinde bir kitabe de caminin mahfilinde bulunmakta olup mermer üzerine nesih yazı ile yazılmıştır. Câfer Efendi, külliye vakfiyesinin câmi içinde mihrabın başında

² İbrahim Hakkı Konyalı; *Abideleri ve Kitabeleri İle Erzurum Tarihi*, İstanbul 1960, s.198.

³ Konyalı; *Erzurum Tarihi*, s.198.

⁴ Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Maliyeden Müdevver. No.5152. BOA. MAD.No.4621. BOA. MAD. No.6422.

⁵ Mehmet Nusret (Som); *Tarihçe-i Erzurum*, İstanbul 2005, s.61.

⁶ Ancak 7 Şaban 1061, Salı değil Çarşamba gününe karşılık gelmektedir. Bu hata fark edilemediğine göre mezar taşı definden belli bir süre sonra yazılmış olmalıdır. Yazı oldukça kötü bir işçilik örneği sergilemektedir. Metin, taşın yüzeyine sığdırılamamış, taşın dar olan kuzey cephesinden yazıma devam edilmiştir. Konyalı'nın da belirtmediği bu kısım dua ile devam etmekte ve ölüm tarihinin rakamlarla yazımı ile son bulmaktadır.

⁷ Mehmet Nusret (Som); *Tarihçe-i Erzurum*, s.61. İbrahim Hakkı Konyalı; *Erzurum Tarihi*, s.198-199.

⁸ İbrahim Hakkı Konyalı eserinde bu vakfiyeden bahsetmiş, vakfiyenin kısa bir özetini de eklemiştir. Bkz. Konyalı; *Erzurum Tarihi*, s.197.

bulunan dolapta saklanmasını ve hiçbir şekilde dışarı çıkarılmamasını şart koşmuştur. Günümüzde vakfiye mevcut olmamakla beraber dolap hala kullanılmaktadır.

C-Hayratı ve Külliyesi;

Bu gün sadece ana unsuru olan camisi ve ona doğu yönünden bitişik olan i'tikafhanesi/çilehânesi ayakta kalan külliyeinin ayrıca hamamı, medresesi, dokuz lüleli çeşmeleri ve dört adet halâsı bulunmaktaydı. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde Câfer Efendi Mektebinden de bahsetmektedir. Ancak vakfiyesinde böyle bir kayıt bulunmamaktadır. Muhtemelen çilehane, tevhid getirilmeyen sair zamanlarda mekteb olarak kullanılmış olmalıdır.

Hacı Câfer Efendi Câmii / Câferiye Câmii; Vakfiyede “Câmii-i Kebir / Ulu Câmî'ye yakın bir mahalde minareli bir câmî” şeklinde tarif edilmiş olup günümüzde külliyeinin ayakta kalan iki unsurundan birisidir. Cami, kare planlı, tek kubbeli ve üç gözlü son cemaat yerine sahip bir yapıdır. Son cemaat yerinde yuvarlak kemerlerle birbirine bağlanan sütunlar mukarnas başlıklıdır. Üç küçük kubbeye örtülü olan son cemaat yerinin doğu tarafına mezarlar yerleştirilmiştir. Câmînin kuzeydoğu köşesine yerleştirilen minarenin kaidesi kuzeye taşıntı yapmaktadır. Minare, kare kaideli silindirik gövdeli ve tuğla ile inşa edilmiştir.⁹ Câmî'nin giriş kapısı üzerinde bulunan kitabe H.1055, yine mihrabın üzerinde bulunan bir başka kitabe de H.1055 tarihlidir. Ancak caminin mahfilinde bulunan ve vakfiyenin özeti mahiyetindeki diğer bir yazıt ise Evâil-i Cemâziye'l-Evvel / Cumâd'el-Ülâ 1061 (22 Nisan – 1 Mayıs 1651) tarihlidir.

i'tikafhâne / Çilehâne; Külliyeinin diğer ayakta kalan unsuru olan i'tikafhâne, caminin doğusunda ve camiye bitişik bir yapıdır. Yapının içinde - hamamın veya medresenin bir bölümü olduğu zannedilmesine neden olan-yıkılacak bir mahal ile abdest alınacak yerler mevcuttur. Câfer Efendi, vakfiyesinde bu yapının mevcut i'tikafhaneler içerisinde benzersiz olduğundan bahisle burayı, özellikle “halveti” tarikatı mensupları için tahsis ettiğini belirtmektedir. O dönemde halveti tarikatının Erzurum kolunun mürid ve muhiblerinin ve muhtemelen kendisinin de intisab ettiği kişi, Erzurum'un Şoğayn nahiyesine bağlı Saru Baba köyünde¹⁰ medfun bulunan *Dur Ali Efendi*'dir. Vâkıf, ileriki zamanlarda bu tarikat mensuplarının kesintiye uğraması durumunda iyi halli kimselerin burayı kullanabileceğini belirtmektedir. Kış mevsiminin Cuma

⁹ Hüseyin Yurttaş, Haldun Özkan, Zerrin Köşklü, Şerife Tali, Demet Okuyucu, Gül Geyik, Muhammed Kındığılı; *Yolların, Suların ve Sanatın Buluştuğu Şehir Erzurum*. Erzurum 2008. s.36-37.

¹⁰ Günümüzde Aşkale İlçesi Sarıbaba Köyü.

ve Pazartesi gecelerinde tevhid getirilmesi, Câfer Efendi'nin burayı kullanan dervişlerden isteğidir.

Medrese; Caminin batısında ve bahçesi dâhilinde bulunan medrese, yakın zamana kadar ayakta kalmasına rağmen günümüze ulaşmamıştır. Vâkîf, tövbe-kâr, ibadetle meşgul ve seyahat edip insanlara iyilikleri tavsiye eden ve fenalıktan men eden talebenin bütün faydalı din ilimlerini burada öğrenmeleri için medreseyi binâ ettiğini ifade etmektedir. Câfer Efendi'nin medreseden faydalanmasını beklediği öğrenci tipinin, klasik medrese öğrencisinden daha ziyade derviş hayatına uygun bir yaşayışı olanlar olması dikkati çeken bir unsurdur. Vakfiye, medresenin fiziki yapısı hakkında bir bilgi ihtiva etmemektedir.

Hamam; Hamam vakfiyede, gelir getiren bir yapı olması nedeniyle hayrat değil evkaf arasında zikredilmektedir. Caminin güneyinde bulunmaktadır. Evkaf kısmında ele alınacaktır.

Çeşme ve Halâlar; Vakfiyede, el ân yeni yapı olan câmi halâlarının bulunduğu alanda, caminin bahçe kapısının giriş kısmının batı tarafında kalan yerde dokuz lüleli çeşme ve her birinin içerisinde ayrıca lülesi bulunan dört halâ inşa ettiği ifade edilmektedir.

D- Evkafı;

Erzurum vilayet kâtibi ve hazine mukataacısı olması nedeniyle yüksek bir gelire sahip olan Câfer Efendi, yaptırdığı külliyesi için önemli gelir kaynakları vakfetmiştir. Vakfa ait mallar, gelir kaynakları ve vakıfta kullanılan eşyalar olarak iki kısma ayrılabilir. İkinci kısma ait vakıflar, şehirdeki diğer hayır sahipleri tarafından vakfedilen malları da ihtiva etmektedir. Buna göre vakfın evkafı şunlardır. **Pürk mââ Boyahâne Köyü;** Adından da anlaşılacağı üzere dâhilinde boyahanesi olan Pürk Köyü¹¹ aynı zamanda bir tuzlaya ve belki de bundan daha önemli olan bir nefit kuyusuna sahipti. Bu köy ve içindekiler padişahın havass-ı hümayunundan olmakla, Câfer Efendi, kurduğu vakıf için, harabe bir halde bulunan ve gelir kaydı bulunmayan köyü, bir arzuhal ile padişahın kendisine temlik yapılması için talep etmiştir. Sultan İbrahim de 5 Zilhicce 1056/12 Ocak 1647 tarihli bir hatt-ı hümayûn ile Câfer Efendi'nin talebini olumlu karşılamış ve köyün, haracı ödenmek kaydıyla geri kalan tüm vergilerden muaf olarak kendisine temlik edildiğini bildirmiştir. Harabe köyün, harap haldeki nefit kuyusu tamir edilmiş, boyahane de “ateşi söndükten sonra” müşkülâtlı bir çalışmanın sonunda yeniden işler hale getirilmiştir. Câfer Efendi, diğer tamir ve termim işlerinden sonra köyü, sınırları içerisinde bulunan canlı-

¹¹ Günümüzde Erzincan'a Bağlı Tercan İlçesi Balıklı Köyü.

cansız tüm varlıkları ve gelir kaynakları ile birlikte cami ve medresenin mesâlihine vakfetmiştir. **Hamam;** Günümüze ulaşamayan hamam, caminin güneyinde, bahçesinin duvarına bitişik bir şekilde bulunmaktaydı. Güneyi anayol, doğusu Ebubekir Çelebi meskeni, kuzeyi cami bahçesinin duvarı, batısı cami bahçesine giden yol ile sınırlı olan hamam, *bi'l-cümle hukuk ve muzafat* ile, elbise soyunulacak yeri ile, hücreler ile ve suyu, mensubatı ile bütün eczası ile, geçilecek yerleri ile, oluktan su döküldüğü yerler ile, kar atılan mahalleri ile, tavsif edilen ve edilmeyen kendisine ait her hakkı ile câmii ile medreseye vakfedilmiştir. Medrese, 1915-16 yılında yapılan yol genişletme çalışmaları esnasında yıktırılmıştır.¹² Son yıllarda hamama ait kalıntılara, külliyeinin bulunduğu Cumhuriyet Caddesinde yapılan kanalizasyon çalışmaları esnasında rastlanılmış, görgü şahitlerinin beyanlarına göre birkaç parça küçük eşya da çıkartılmıştır. **Tabbakhâne;** Şehrin dericilik alanındaki küçük ölçekli sanayi işletmelerinden olan Tabbakhane, 1956-57 yıllarında belediye tarafından yıktırılmıştır. Vakfiye, Tabbakhanenin sur dışında bulunan Tebriz Kapısı mahallinde ve günümüzde de mevcudiyetini koruyan Çöplük Hamamı olarak bilinen hamamın yanında bulunduğunu belirtmektedir. Câfer Efendi, burayı Hacı Alioğlu Sururi isimli bir şahıstan satın alarak, içindeki yirmi hücre, iki havuz, suyolları, kazanı ve diğer mühimmatı ile vakfetmiştir. **Çevirmeler / Sebzelikler;** Erzurum sur haricinde Gürcü Kapısı mahallinde bulunan ve şehrin dışından akıp gelen su ile sulanan sebzelik, satın alındıktan sonra vâkıf tarafından vakfedilmiştir. Yine sur dışında Erzincan Kapısı Mahallinde şehrin etrafını çevreleyen hendekin bu yere ait kısmının kenarındaki yolun sol tarafında bulunan sebzelik, Sancakdar Ali Çavuşoğlu Mehmed Çavuş'dan satın alınarak Câfer Efendi tarafından vakfedilmiştir. **Mumhâne;** Erzurum sur haricinde Tabbakhaneye bitişik olan bir mumhane de vâkıf tarafından satın alınarak vakfedilmiştir. **Dükkânlar;** Câfer Efendi, kuyumcular çarşısında Çunhaoğlu Muslu'dan satın aldığı üç dükkân köşesi olarak bilinen yer ile külliyeindeki caminin bahçesine bitişik üç dükkânı satın alarak vakfetmiştir.

Tablo-I; Vakfiyesine Göre Câfer Efendi Vakfı'nın Mülkleri

Pürk Köyü	Erzincan /Tercan/Balıkli
Boyahane	Pürk/Balıkli
Neft Kuyusu	Pürk/Balıkli
Hamam	Caminin Güney Sınırı
Tabbakhane	Tebriz Kapısı
Çevirme	Gürcü Kapısı

¹² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 19.02.1339 (19 Nisan 1923), C. 27, Ankara, s. 415-416.

Çevirme	Erzincan Kapısı
Mumhane	Tebrîz Kapısı
Dükkân	Kuyumcular Çarşısı
Dükkân	Caminin Bahçe Sınırı
<i>Mülk Köyü /Yarım Çiftlik</i>	<i>Erzurum</i>
<i>Zanzak Köyü Mahsulâtı</i>	<i>Micingert</i>
<i>Alakilise Naman Köyü Mahsulâtı</i>	<i>Micingert</i>

Vakfiyede yukarda zikredilen evkaf, Câfer Efendi vakfiyesinde bulunan vakıf mülkleridir. Ancak camide mahfil bölümünde bulunan ve vakfiyenin tanziminiden dört ay sonra 22 Nisan – 1 Mayıs 1651 tarihinde yazdırılan vakfiye özeti mahiyetindeki kitabede, vakfiyede belirtilen evkafa ilaveten Erzurum'a bağlı Mülk Köyü'nden yarım çiftlik ile Micingert Nahiyesi'nden Zanzak ve Alakilise Naman köylerinin mahsulâtı da eklenmiştir. Ancak bu eklemeye ait kitabenin haricinde elimizde bir kayıt bulunmamaktadır.

Vakfa Verilen Eşyalar; Camiye, dönemin vezirlerinden Süleyman Paşa, Feridun Paşa oğlu Mehmed Paşa, Mahmud oğlu Mehmed, Hasan kızı Meryem birer rahle ile mushaf vakfetmiştir. Câfer Efendi, sandık ile birlikte ciltli otuz adet Kuran-ı Kerim cüzü vakfetmiştir. Kim tarafından verildiği belirtilmemekle beraber bakırdan yapılmış dört şamdan ve yine iki de küçük şamdan vakfedilmiştir. Vâkıf, yaygı olarak, nakış örtülerden altı kıta halı/kali ve beş parça küçük halı/kaliçe ve yine beş kıta yaygı vakfetmiştir.

Tablo-II; Camiye Vakfedilen Eşyalar

Rahle ve Mushaf	Süleyman Paşa
Rahle ve Mushaf	Feridun Paşa oğlu Mehmed Paşa
Rahle ve Mushaf	Mahmud oğlu Mehmed
Rahle ve Mushaf	Hasan Kızı Meryem
Otuz Aded Kur'an Cüzü	Câfer Efendi
Dört Adet Bakır Şamdan	
İki Küçük Şamdan	
Altı Büyük Halı	Câfer Efendi
Beş Küçük Halı	Câfer Efendi
Beş Kıta Yaygı	Câfer Efendi

Süleyman Paşa'nın vakfettiği ve h.1056 tarihli Kur'an-ı Kerim ile Cafer Efendi'nin vakfettiği Kur'an Cüzleri de üç tanesi eksik olmak üzere günümüze ulaşmıştır. Sonraki dönemlerde vakfedilen eser ve eşyaların da bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir.

E- Vakıf Çalışanları ve Ücretler

Câfer Efendi Vakfında kalabalık bir görevli ve çalışan kadrosu bulunmaktadır. Vakfın ana idari unsuru olan **Mütevelli**lik görevi vâkıf tarafından Muhsinzâdelerden Mehmed Çavuş bin Mehmed Bey'e verilmiştir. Vâkıf, mütevellinin vakfı idare etmek, çalışanları azletmek ve görevlendirmek, evkafı vakfın lehine kârlı mülklerle değiştirmek görevleri olduğunu belirtmektedir. Mütevelliye ayrılan ücret ise günlük yedi dirhemdir. **Nâzırlık** görevi ise vâkıf tarafından üstlenilmiş kendi vefatı halinde evlatlarından salih olanlara eğer onların soyu münkariz olur ise utekası evlatlarına geçmesini şart koşmuştur. Eğer utekası evladlarının da soyu kesilir ise dönemin vali ve kadısının nezaretinde vâiz, imamlar veya müderris arasından salih bir kişiye nezaret görevinin verilmesini istemektedir. Vâkıf aynı uygulamanın salih olmayan mütevelliler için de talep etmektedir. Vaiz ve imamlar başta olmak üzere sair çalışanların bu görevlendirilmenin sağlanmasında sorumlulukları vardır. **Müderris** ise on dirhem yevmiye almaktadır. Vâkıf, müderris olan kimsenin, dinde tefakkuh etmek üzere memleketlerinden çıkan kimselere medresede *ma'kul* ve *menkul*, *usul* ve *furu*'dan ders okutmasını, bir gün ders yapmaması durumunda o güne ait ücretinin kesilmesini, bir ay derslerini yürütmeyen müderrisin ise azledilmesini şart koşmuştur. **Vâiz** ise günlük yedi dirhem ücret almakta, bunun karşılığında kendisinden Cuma günleri Cuma Namazı'ndan sonra insanlara nasihatte bulunması, padişaha, vâkıfa ve müminlere dua etmesi istenmektedir. Vaizin özürsüz bir şekilde görevini yapmaması halinde o haftanın ücretinin verilmemesi ve özürsüz bir ay görevini yapmaması durumunda azl edilmesi şart koşulmuştur. **Şeyhlik** vazifesinin ise halveti tarikatının büyüklerinden Dur Ali Efendi'nin evlatları arasından bir kişiye eğer onlar bulunmaz ise halifeleri arasından birine onlar da bulunmaz ise diğer tarikat şeyhlerinden birine verilmesi istenmektedir. Bu vazifenin karşılığında verilen ücret yedi dirhemdir. **Zâkirlik** yapan kişiye ise üç dirhem ücret verilmekte *şeyh* ve ona bağlı mürid ve muhiplerle birlikte her gün gurup vaktinde tevhid ve tezkir etmesi kendisine şart kılınmıştır. Ayrıca kış günlerinde cuma ve pazartesi geceleri ile Kadir, Regaip, Berat ve bayram gecelerinde yatsı namazından sonra tevhid etmeleri de şart koşulmuştur. **Mahfel reisine** bir dirhem, altı kişi olan **Hâfızlardan** her birine birer dirhem, Cüz okuyan otuz **cüzhânın** her birine birer dirhem, **Noktacı** ise yarım dirhem ücret almaktaydı. Noktacıya cüz okuyanlardan biri hizmete gelmediği vakit, diğerini gelmeyenine yerine okutması, üç ayda bir ücret verdiği zaman gelmeyenlerin

alması gereken ücreti onun yerine okuyanlara vermesini şart koşulmuştur. **İmamlar** iki kişi olup birinci imama dört dirhem ücret tahsis edilmekte olup imamın sünnete bağlı iyi bir kâri olması istenmektedir. İki imamın haftalık nöbetler halinde görev yapmaları şart koşulmuştur. Dört dirhem ücret alan ikinci imamın da birinci imamın niteliklerine sahip olması ve cüzlerden birini kıraat ile mahfelde aşir kıraatini yapmasını şart koşmuştur. Günlük iki akçe tahsis edilen Hatiblik, Mahfel Reisliği ve noktacılık görevleri birinci imam tarafından yürütülecek, cüzhanlar imtihan edilerek yetersiz olanlar azledilecek yerlerine kifayetli cüzhanlar atanacak, isimleri defterde yazılı olan cüzhanların görevlerine gelmemeleri durumunda deftere işlenecek gelmedikleri günün ücreti kesilecek, bir ay gelmez iseler yerlerine başkaları tayin edilecektir. Yine kâri olan kişilerde sınav edilecek ve başarısızlar azledilecektir. Vâkıf, otuz cüzhanın her sabah camide cüzleri okuduktan sonra birinci imam hatim duasını yapıp sevabını sultana, vâkıfa ve ecdad-ı kirâmına hibe etmesini şart eylemiştir. Yine Vâkıf, iki imamın sabah namazından sonra her gün Yasin Suresini¹³ ve ikindi namazından sonra Amme/Nebe Suresini¹⁴ Pazartesi ve Perşembe günleri öğleden sonra, Mülk Suresini¹⁵ Pazartesi ve Cuma gecelerinde Kur'an'dan Aşrı¹⁶ okumalarını şart eyledi. **Müezzin** sayısı üç olup üçüne de üç dirhem yevmiye tahsis edilmiştir. Müezzinlerin sâlih kişiler arasından, namaz vakitlerini tespit edebilen kişilerden olmasını caminin bulunduğu evlere seslerini duyurabilmelerini ve sesi güçlü olmayanların azl edilmesini şart koşmuştur. Ayrıca cüzlerden bir cüz ve mahfelde bir aşr'a mutasarrıf olmak üzere üç müezzinden her birine ait olmasını ve mahfeldeki haftalık hizmetine her gün iki müezzinin hazır olmasını şart koşmuştur. **Salâhân**, Cuma günü müezzinlerinde yardımıyla minarede güzel sesle Cuma Ayetini¹⁷ okuyup nida edip karşılığında ise günlük bir dirhem ücret almakta idiler. **Farraş** ise iki kişi olup her ikisine de üç dirhem ücret tahsis edilmiştir. Vâkıf, câmi içini temizlemelerini, senede altı defa caminin yaygılarını dışarıda temizledikten sonra tekrar sarmalarını, camiye ait halâlarını temizlemelerini, caminin çatısında birikmiş karları temizlemesini, kubbelerin üstündeki çerağları, kandilleri ve mumlar ile Ramazan gecelerinde minaredeki kandillerin yakılmasını bu iki farâşa şart eylemiştir. **Kâtib**, dindar, rakamları yazmakta ve kalem yürütmekte mahir olup varidat ve masraf için ayrı defter koyarak, tayin olunan işleri doğrulukla yapmak şartı ile yevmiye dört dirhem ücret tahsis edilmiştir. **Câbi** ise sâlih ve görevini yapabilen kişiler arasından seçilmiş ve günlük üç dirhem ücret almıştır. **Su Yolcu** ise suyollarını tamir edip

13 Kur'an, 36/475-478. DİB. Ankara-2008.

14 Kur'an, 78/658-660.

15 Kur'an, 67/626-629.

16 Kur'an, 59/22-24/607.

17 Kur'an, 62/9-10/610.

lülelere ve halâlara ve hamama suyu akıtma hususunda çalışması karşılığında günlük iki dirhem ücret almaktaydı.

Tablo-III; Câfer Efendi Vakfında Bulunan Görevliler ve Ücretleri

Mütevelli	7
Nâzır	-
Müderris	10
Vâiz	7
Şeyh	7
Zâkir	3
Mafel Reisi	1
Hafız	1
Cüzhan	1
Noktacı	0,5
İmam	4
Hâtib	2
Müezzin	3
Salâhân	1
Farraş	3
Kâtib	4
Câbi	3
Su Yolcu	2
Dülger	1,5
Mimar	1,5

Dülger, gerektiğinde tamir işleri yapması karşılığında günlük bir buçuk dirhem ücret almaktaydı. **Mimâr** ise günlük bir buçuk dirhem karşılığında külliye'nin harap olan kısımlarını yeniden yapmakla yükümlüydü. Vâkîf tüm görevli ve çalışanlardan padişah, din büyükleri ile kendi ata ve evlatları için düzenli olarak dua etmelerini şart koşturmuştu.

Câfer Efendi, kâtip, câbi ve mütevelli tarafından üç ayda bir toplanan gelirleri, diğer çalışanların da huzurunda vakfiyenin saklandığı ve mihrabın başında bulunan dolaba konulmasını sonra dolabın kilitlenerek üzerinin mütevelli tarafından mühürlemesini ve anahtarını emanet olarak vaize yahut imama veya müderrise verilmesini şart koşturmuştu. Yine her üç aybaşında vakfın varidat ve

masraflarını mürtezika huzurunda muhasebe ettikten sonra görevine özürsüz gelen çalışanların ilgili günlere ait kesintileri yapıldıktan sonra ücretlerinin verilmesini kalan meblağın dolabına geri konulmasını şart koşmuştur. Vâkif ayrıca çalışanlara ayrılan kadro sayısının tam olarak istihdam edilmesini istemiş, eksik kadro istihdam edilerek onlara tam ücret verilmemesini şart koşmuştur. Vakıf tüm çalışanların talib oldukları hizmete ehil ve layık kişiler arasından seçilmesini istemiştir.

Vâkif, caminin diğer giderleri için de tahsisat ayırmıştır. Mescidin yaygısı için yıllık beş yüz dirhem, mum ve yağ alımı için yıllık bin iki yüz dirhem, bal mumuna iki yılda bin sekiz yüz dirhem, caminin içindeki kandillerle mübarek ramazan gecelerinde minarenin başındaki kandillerin yağ için yıllık bin iki yüz dirhem, Regâib, Berat, Kadir ve bayram gecelerinde kubbenin ortasında yakılacak olan mumlar için her sene dört yüz dirhem tahsis etmiştir.

Tablo-IV; Vakfın Aydınlatma ve Tefriş Giderleri

Mescid Yaygısı	500
Mum ve Yağ	1200
Balmumu	1800/900
Kandil Yağı	1200
Kubbe Mumları	400

Vâkif, cami, medrese, çeşme ve diğer vakıf yapıları tamir etme ihtiyacı doğduğu zaman mevcut saklanan paradan harcama yapılmasını eğer yetmez ise çalışanların ücretlerinden duruma göre çeyrek veya üçte bir ya da yarı miktarında kesinti yapılmasını bu dahi kifâyet etmez ise bir veya iki senelik tüm gelirin tamir için harcanmasını tamirden sonra görevlilerin ücretlerinin verilmesini istemektedir. Eğer vakıf yapılarının tamiri mümkün olmaz ise mevcut vakıf gelirlerinin şehirde bulunan fakara ve miskinlere vakfedilmesini şart koşmuştur.

Sonuç

Câfer Efendi, Erzurum vilayet muharriri olup, Osmanlı devlet bürokrasisinde önemli bir mevkide bulunmaktadır. Câfer Efendi'nin yaptırdığı külliye, Erzurum'un sahip olduğu XVII. Yüzyıl Osmanlı mimarisinin en önemli eserlerindedir. Günümüze sadece camisi ve bitişiğindeki itikafhanesi ulaşan külliye, Câfer Efendi tarafından tesis edilen vakfın hayratını oluşturmaktadır. Günümüze ulaşamayan ve şehrin sanayi işletmelerinden olan dabbakhane'nin tümünün, Tebriz Kapı, Erzincan Kapı ve Gürcü Kapı bölgelerinin ise kısmen fiziki yapısı hakkında vakfiye yolu ile bilgi alınabilmektedir. Özellikle vakfiyeye

göre günümüzde Erzincan İli Tercan İlçesi Balıklı Köyü'nde bulunan boyahane ve petrol kuyusu mülkleri ise XVII. yüzyılda bölgedeki küçük sanayi ve petrol ve türevlerine ait üretimlerle ilgili bilgiler de vermektedir. Şehirdeki istihdama katkısı olan vakfın personel rejimine bakıldığında ise kalabalık bir çalışan ve idareci sınıfı olduğu görülmektedir. Bir kısmı çalışmamız sonucunda ortaya çıkarılan ve gerek vâkıf gerekse diğer hayırseverlerin vakfettikleri Kur'an-ı Kerim cüzleri, sanduka ve sonraki dönemlere ait birtakım eşyalar Erzurum kültür mirası açısından önemli bir kültür unsuru olmaktadır. Vakıfların genel sosyolojik etkilerinin bu vakıf ile de meydana geldiği düşünülmelidir. Külliye, vâkıf ile toplum arasında hissi bir bağın kurulmasını sağlamaktadır. İlmiye sınıfının vakıf yolu ile istihdam edildiği böylece tımar sistemi ile istihdam edilen askeri sınıf ile ilmiye sınıfı arasında bir sosyo-politik denge oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca vakıf kurumunun, servet dağılımının toplumun geniş bir kesmine yayılmasına yardımcı olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

a) Arşiv

Hacı Cafer Efendi Vakfı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. (VGMA), No.582/414- 324.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Maliyeden Müdevver. No.5152. BOA. MAD. No.4621. BOA. MAD. No.6422.

b) Kaynak Eserler

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, Haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı. YKY. yay. İstanbul 1999.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 19.02.1339 (19 Nisan 1923), C. 27, Ankara.

Kur'an-ı Kerim, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara-2008.

c) Araştırma Eserler

KONYALI, İbrahim Hakkı; Abideleri ve Kitabeleri İle Erzurum Tarihi, İstanbul 1960.

SOM, Mehmet Nusret; Tarihçe-i Erzurum, İstanbul 2005.

YURTTAŞ Hüseyin, Özkan Haldun, Köşklü Zerrin, Tali Şerife, Okuyucu Demet, Geyik Gül, Kındığılı Muhammed; Yolların, Suların ve Sanatın Buluştuğu Şehir Erzurum. Erzurum 2008.

Resim-I; Câferiye Camii'nin Güneyden Görünüşü.

Resim-II; Câferiye Camii'nin Kuzeyden Görünüşü.

Resim-III; Mahfilde Bulunan Mermer Vakfiye. Asıl Vakfiye Metnine Göre Eksiktir.

Resim-IV; Câfer Efendi'nin de Medfun Olduğu Caminin Son Cemaat Yeri.

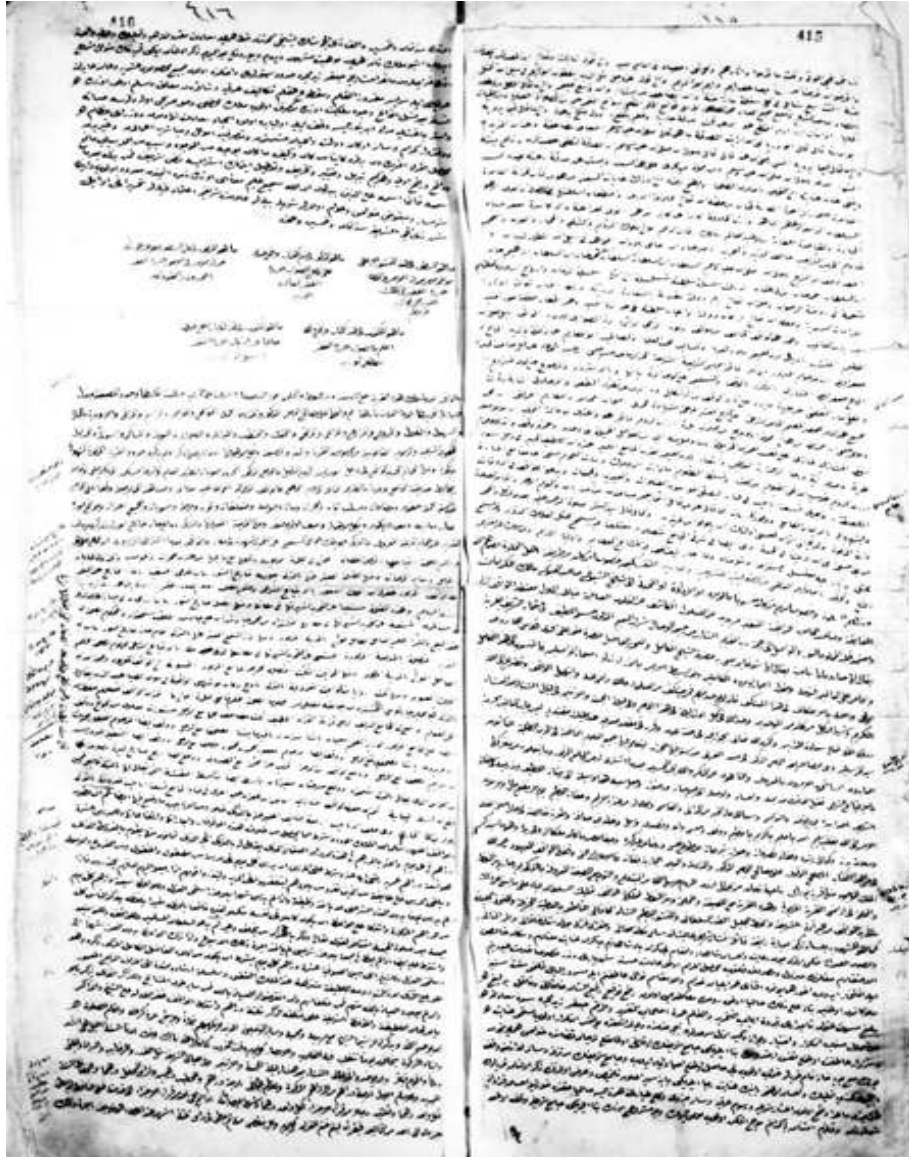

Resim-V; İtikafhâne. Eski Giriş Kapısının Sol Tarafında Olduğu Görülmektedir.

Resim-VI; Câfer Efendi'nin Vakfettiği Kur'an Cüzleri ve Sandukası.

Resim VII; Câfer Efendi Vakfı'na Ait Vakfiye.